

ks. Paweł Cieślik

COMMUNICANTES JAKO INTEGRALNY ELEMENT KANONU RZYMSKIEGO – HISTORIA I TEOLOGIA

Communicantes, et memoriam venerantes, in primis gloriosae semper virginis Mariae, Genitricis Dei et Domini nostri Iesu Christi: sed et beati Ioseph, eiusdem virginis Sponsi et beatorum Apostolorum ac Martyrum tuorum, Petri et Pauli, Andreae, Iacobi, Ioannis, Thomae, Iacobi, Philippi, Bartholomaei, Matthaei, Simonis et Thaddaei: Lini, Cleti, Clementis, Xysti, Cornelii, Cypriani, Laurentii, Chryzogni, Ioannis et Pauli, Cosmae et Damiani, et omnium sanctorum tuorum: quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuae muniamur auxilio. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.

Zjednoczeni z całym Kościołem, ze czcią wspominamy najpierw pełną chwały Maryję, zawsze Dziewicę, Matkę Boga i naszego Pana Jezusa Chrystusa, a także świętego Józefa, Oblubieńca Najświętszej Dziewicy, oraz Twoich świętych Apostołów i Męczenników: Piotra i Pawła, Andrzeja, Jakuba, Jana, Tomasza, Jakuba, Filipa, Bartłomieja, Mateusza, Szymona i Tadeusza, Linusa, Kleta, Klemensa, Sykstusa, Korneliusza, Cypriana, Wawrzyńca, Chryzogona, Jana i Pawła, Kosmę i Damiana i wszystkich Twoich Świętych. Przez ich zasługi i modlitwy otaczaj nas we wszystkim swoją przemożną opieką.

W misterium Eucharystii sprawowanym przez Kościół modlitwa eucharystyczna zajmuje szczególne miejsce. Ta modlitwa jest wyrazem wiary Kościoła powszechnego i jednocześnie stanowi niezwykle istotne źródło *depositum fidei*. W historii liturgii rzymskiej wyjątkowe znaczenie posiada Kanon Rzymski, gdyż przez wiele wieków był on jedyną anaforą odmawianą podczas eucharystycznej celebracji. Jakkolwiek liturgiczna reforma dokonana po Soborze Watykańskim II umożliwiła wprowadzenie do Mszału Rzymskiego nowych modlitw eucharystycznych, to jednak Kanon zajmuje uprzywilejowane miejsce i stąd jest określany mianem pierwszej Modlitwy eucharystycznej. Specyficzną cechą Kanonu Rzymskiego jest rozbudowana struktura, w obrębie której można zauważyć różnorodne elementy. Szczegółowa analiza dokonana pod kątem literackim i teologicznym pozwala wyodrębnić w kanonie wiele pojedynczych modlitw, stanowiących odrębne części, a zarazem tworzących integralną całość. Jedną z takich modlitw jest modlitwa *Communicantes*, będąca przedmiotem analizy tego artykułu. Celem poniższej refleksji jest przedstawienie genezy tego tekstu, etapów rozwoju i kształtowania się w liturgii rzymskiej oraz ukazanie teologicznych treści, które ta modlitwa zawiera.

1. Geneza modlitwy

Refleksja nad jakimkolwiek fragmentem pierwszej modlitwy eucharystycznej nieuchronnie prowadzi do zasadniczego i fundamentalnego pytania, jakim jest pytanie o oryginalny układ samego Kanonu. Przedstawienie szczegółowych badań i analiz dotyczących genezy i pierwotnego kształtu tej modlitwy eucharystycznej zdecydowanie wykracza poza ramy tego artykułu. Problem ten, mimo wielu badań i prowadzonych od lat dyskusji wśród historyków liturgii, pozostaje wciąż niewyjaśniony¹. Co więcej, nawet próba określenia początków rytu rzymskiego napotyka na liczne trudności, spośród których należy wskazać przede wszystkim brak źródeł. W konsekwencji wybitny historyk liturgii i jeden z czołowych przedstawicieli soborowej odnowy liturgicznej J. A. Jungmann w swoim monumentalnym

¹ Por. A. FORTESCUE, *The Mass. A Study of the Roman Liturgy*, Fitzwilliam 2005, s. 110–171.

dziele poświęconym historii Mszy świętej pisze, że początki mszy w Rzymie okrywa niemal całkowita ciemność². Stąd próba rekonstrukcji oryginalnej struktury Kanonu i jego poszczególnych modlitw stanowi niezwykle trudne zadanie, którego dotychczas nie udało się definitywnie rozwiązać.

Modlitwa *Communicantes* z całą pewnością należy do grona tak zwanych modlitw wstawienniczych, których kanon rzymski zawiera stosunkowo wiele. Wyjątkowy i specyficzny charakter Kanonu jest związany również z tym, że część tych modlitw znajduje się przed konsekracją (czego przykładem jest właśnie *Communicantes*), podczas gdy inne modlitwy wstawiennicze (*Memento* za zmarłych oraz druga lista świętych w *Nobis quoque*) umieszczono po konsekracji i anamniezie. Wszystko to powoduje, że trudno jest określić jednoznacznie pierwotne umiejscowienie modlitw wstawienniczych oraz ich dokładną treść.

Genezy tych modlitw należy doszukiwać się w sięgającej starożytnych czasów praktyce czytania tzw. dyptychów. Były to tablice wykonane z kości słoniowej, metalu, drzewa lub papirusu, połączone ze sobą za pomocą zawiasów, które składano na dwie części, na podobieństwo księgi. Wnętrze tych tablic pokryte było woskiem, co umożliwiało pisanie po nich rylcem³. Dyptychy wykorzystywano, aby zapisać imiona miejscowych wiernych (zwłaszcza ofiarodawców i składających swe dary podczas Mszy) oraz imiona pozostałych osób: papieża, biskupa, kapłanów, niższych duchownych, dobroczyńców i fundatorów kościoła czy też pozostających w tak zwanym braterstwie (*fraternitas*) z miejscowym kościołem⁴.

Obok tych, za których się modlono i którzy składali ofiary mszalne, zapisywano na tablicach także imiona wiernych zmarłych, którzy ponieśli męczeńską śmierć, bądź wstawili się we wspólnocie chrześcijańskiej ze względu na heroiczne świadectwo wiary i nadprzyrodzone cnoty. To

POR. J.A. JUNGSMANN, *The Mass of the Roman Rite. Its origins and development (Missarum Sollemnia)*, Nowy Jork 1959, s. 37. Cytowane opracowanie stanowi tłumaczenie z języka niemieckiego. W wersji anglojęzycznej (z której korzysta autor artykułu) znajduje się następujące stwierdzenie: „*The beginnings of the Latin Mass in Rome are wrapped in almost total darkness*”

³ Por. A.J. NOWOWIEJSKI, *Msza święta, cz. I, Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, Warszawa 2001, s. 820.

⁴ Tamże, s. 821.

właśnie w tej praktyce należy doszukiwać się źródeł modlitwy *Communicantes* i wspomnienia imion konkretnych świętych, co ma miejsce w modlitwie eucharystycznej liturgii rzymskiej.

Pierwotnie dyptychy odczytywano bezpośrednio po ofiarowaniu, potem czynił to diakon, gdy celebrans odczytywał modlitwę eucharystyczną. W kolejnej fazie rozwoju liturgii rzymskiej, wraz z zaniknięciem posługi diakona, funkcje tę przejął celebrans, co w konsekwencji spowodowało włączenie tych modlitw do kanonu.

Dowodem potwierdzającym tego typu ewolucję jest zapis rubryki znajdującej się w średniowiecznych sakramentarzach i mszałach. W księgach tych przed modlitwą *Communicantes* znajduje się nagłówek: *infra actionem*, bądź też *intra actionem*. Taka adnotacja stanowi sugestię dla celebransa, że modlitwa wstawiennicza obejmująca listę świętych należy do kanonu i stanowi jego wewnętrzny element. Jednak pytanie o oryginalne pochodzenie i umiejscowienie *Communicantes* w liturgii rzymskiej nadal stanowi przedmiot sporów i różnorodnych hipotez.

Jedną z prób takiej rekonstrukcji stanowi teoria jednego z ostatnich przedstawicieli średniowiecznej scholastyki F. Suareza (zm. 1617), konsekwentnie podtrzymywana przez J.A. Jungmanna. Według tej hipotezy modlitwa *Communicantes* stanowi dalszą część poprzedniej modlitwy, to znaczy *Memento za żywych*. Jungmann utrzymuje, że zarówno pod względem strukturalnym, jak i treściowym obie te modlitwy stanowią całość, która w wyniku dalszej ewolucji została rozbita, w następstwie czego ukształtowały się dwie odrębne modlitwy wchodzące w skład kanonu⁵. Według tej hipotezy wymienianie świętych miało na celu wzmocnienie uprzedniej prośby za żyjących: pamiętaj o nich wszystkich Panie, gdyż zgromadzenie stojących przed Tobą należy do wielkiego narodu odkupionych, którego poszczególni przedstawiciele już weszli do Twojej chwały. W ten sposób liturgia miała manifestować jedność Kościoła pielgrzymującego (zgromadzenia wiernych) i Kościoła triumfującego⁶. Argumentem potwierdzającym tę tezę jest analogia do liturgii starohiszpańskiej, która zawiera

⁵ Por. J.A. JUNGSMANN, dz. cyt., s. 402.

⁶ Tamże.

wspomnienie żyjących i świętych w jednej i integralnej modlitwie. Przedstawioną hipotezę osłabia jednak różnica stylu, gdyż w *Memento* autor używa 3 osoby liczby mnogiej (*offerunt, reddunt*), podczas gdy w *Communicantes* pojawia się pierwsza osoba liczby mnogiej (*muniamur*)⁷

W świetle powyższych hipotez i przypuszczeń można przyjąć, że wspomniana modlitwa akcentuje przede wszystkim komunie we wspólnocie Kościoła. Jungmann sugeruje, że wprowadzenie tej modlitwy do Kanonu Mszy rzymskiej musiało dokonać się mniej więcej w tym samym okresie, kiedy praktyka czytania dyptychów w liturgiach wschodnich znajdowała się w pełnym rozkwicie. Zdaniem wspomnianego historyka świadczy o tym korespondencja papieży i listy wysyłane na Wschód w związku z pytaniami o dyptychy, jak również sam styl i język, wskazujący na istotny wpływ liturgii sprawowanej w Syrii⁸.

2. Etymologia i znaczenie słowa *Communicantes*

Analiza językowa modlitwy napotyka na poważne trudności już na samym początku. Pierwsze zdanie jest bardzo rozbudowane i nie znajduje się w nim żadne orzeczenie. Występują tam dwa imiesłowy czasu teraźniejszego, których pochodzenie i interpretacja stanowią przedmiot dyskusji wśród historyków liturgii. Pierwszym z tych imiesłowów jest wyraz *communicantes*, pochodzący od czasownika *communicare*. W literaturze chrześcijańskiej wspomniany imiesłów zasadniczo nie występuje samodzielnie i jest powiązany z dopełnieniem⁹ Jednak w tekście analizowanej modlitwy brakuje takiego dopełnienia, gdyż imiona świętych pod względem formy gramatycznej są w dopełniaczu i zależą od wyrazu *memoria*.

Wyłaniający się w konsekwencji problem dotyczy nie tylko konstrukcji gramatycznej wyrażenia „zjednoczeni z” (czy wyrażenie jest przechodnie, czy nie), lecz również jego interpretacji. D. Eisenhofer utrzymuje, że należy szukać przedmiotów tej łączności w postaci listy wymienianych

⁷ Por. B. NADOLSKI, *Leksykon liturgii*, Poznań 206, s. 271.

⁸ Por. J.A. JUNGSMANN, dz. cyt., s. 403.

⁹ Por. A.J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 827.

świętych. Z kolei T. Maertens opowiada się za nieprzechodnim rozumieniem tego słowa, sugerując, że *communicantes* oznacza wspólnotę ludzi zgromadzonych wokół celebransa i tym samym posiada znaczenie eklesjalne¹⁰. Zarysowany problem komplikuje dodatkowo pytanie o pierwotne znaczenie słów *communio* i *communicare*. F. J. Badcock utrzymuje, że odnośzenie tych terminów do obcowania świętych jest wtórne i stanowi konsekwencję rozwoju teologicznej myśli, podczas gdy pierwotnie za pomocą tych wyrażen określano wspólne uczestnictwo w uroczystym akcie Kościoła, to znaczy w liturgii¹¹.

Kolejną zagadkową kwestią jest geneza tego wyrazu: czy słowo *communicantes* stanowi oryginalny łaciński termin czy też zostało przetłumaczone z języka greckiego? Badania dotychczas prowadzone przez historyków liturgii nie dają podstawy do jednoznacznej odpowiedzi.

Wymienione czynniki powodują, że teologiczna interpretacja wspomnianego wyrażenia jest bardzo trudna. Wśród różnych prób wyjaśnienia, które stanowią jedynie hipotezy, sugeruje się, że termin *communicantes* może oznaczać uczestnictwo w stole Pańskim, udział w uroczystości, pozostawanie w jedności z całym Kościołem albo obcowanie i wzajemny związek między wiernymi na ziemi i świętymi w niebie¹².

W kontekście przedstawionych trudności z wyjaśnieniem tego terminu, zrozumiałym staje się kolejny problem, jaki pojawia się przy tłumaczeniu tekstu z łaciny na języki narodowe. Mszał Rzymski, dostosowany do zwyczajów diecezji polskich, tłumaczy *communicantes* za pomocą słowa „zjednoczeni”. W tłumaczeniu proponowanym przez plockiego arcybiskupa i historyka liturgii J. A. Nowowiejskiego występuje zwrot „pozostając w zjednoczeniu” (w domyśle: z braćmi naszymi na ziemi i w niebie)¹³, który bardziej akcentuje fakt, że ta jedność realizuje się podczas liturgii i wewnątrz niej znajduje w pełni swoje urzeczywistnienie.

¹⁰ Por. T. MAERTENS, *Pour une meilleure intelligence de la prière eucharistique*, Brugia 1963, s. 71–75.

¹¹ Por. F.J. BADCOCK, *Communio sanctorum as an article in the Creed*, „Journal Theological Studies” 21 (1920), s. 106–126.

¹² Por. A. J. NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 827.

¹³ Tamże, s. 828.

Problem właściwego tłumaczenia łacińskiego tekstu występuje także w innych językach nowożytnych. Dotychczasowy przekład na język angielski posługuje się określeniem *in union with*, co można przetłumaczyć na język polski jako „w jedności z”¹⁴. Z kolei nowe tłumaczenie, które uzyskało już aprobatę Stolicy Apostolskiej i będzie przedmiotem użytku w krajach anglojęzycznych od adwentu 2011 roku modyfikuje tłumaczenie łacińskiego *communicantes*, oddając je za pomocą wyrażenia: *in communion with* („we wspólnocie z”)¹⁵.

3. Etymologia i znaczenie słowa *memoria*

W tekście modlitwy pojawia się również zwrot *memoriam venerantes* (wspominając ze czcią, uroczyście obchodząc). Łaciński termin *memoria* pierwotnie oznaczał nagrobny pomnik, a przez chrześcijan był używany w odniesieniu do grobu męczennika, czy też budowli wzniesionej nad tym grobem. W epoce Konstantyna w celu upamiętnienia miejsca męczeńskiej śmierci danego świętego budowano tak zwane bazyliki komemoratywne¹⁶. To słowo stosowano również na określenie ołtarza, w którym znajdowały się relikwie świętego. W wyniku ewolucji znaczeniowej zaczęto nazywać

¹⁴ Obowiązujące dotychczas tłumaczenie Mszału Rzymskiego na język angielski oddaje modlitwę *Communicantes* w następujący sposób: *In union with the whole Church we honor Mary, the ever-virgin mother of Jesus Christ our Lord and God. We honor Joseph, her husband, the apostles and martyrs Peter and Paul, Andrew, (James, John, Thomas, James, Philip, Bartholomew, Matthew, Simon and Jude; we honor Linus, Cletus, Clement, Sixtus, Cornelius, Cyprian, Lawrence, Chrysogonus, John and Paul, Cosmas and Damian) and all the saints. May their merits and prayers grant us your constant help and protection.*

¹⁵ Tekst studyjny modlitwy *Communicantes* w nowym przekładzie brzmi następująco: *In communion with those whose memory we venerate, especially the glorious ever-Virgin Mary, Mother of our God and Lord, Jesus Christ, and blessed Joseph, Spouse of the same Virgin, your blessed Apostles and Martyrs, Peter and Paul, Andrew, (James, John, Thomas, James, Philip, Bartholomew, Matthew, Simon and Jude: Linus, Cletus, Clement, Sixtus, Cornelius, Cyprian, Lawrence, Chrysogonus, John and Paul, Cosmas and Damian) and all your Saints: through their merits and prayers, grant that in all things we may be defended by your protecting help.* Źródło: <http://www.usccb.org/romanmissal/index.shtml>

¹⁶ Por. E. JASTRZĘBOWSKA, *Sztuka wczesnochrześcijańska*, Kraków 2008, s. 68–69.

mianem *memoriae* również te kościoły, w których nie znajdowały się relikwie. Stąd użyte w tekście modlitwy *Communicantes* słowo *memoria*, należy rozumieć przede wszystkim jako miejsce, w którym odbywa się zgromadzenie liturgiczne i jest sprawowana Eucharystia. Stosunkowo późno *memoria* stała się oznaczeniem wspomnienia świętego w liturgii, związanego z dniem jego męczeńskiej śmierci. Ostatnim etapem ewolucji semantycznej było odniesienie tego słowa do każdego wspomnienia świętych niezależnie od kultu¹⁷.

4. Lista świętych

Listę świętych przywoływanych w modlitwie *Communicantes* rozpoczyna Najświętsza Maryja Panna, której w tekście mszalnym towarzyszy tytuł Bogarodzicy – *Theotokos (Genetricis Dei)*. To określenie prawdopodobnie nawiązuje do orzeczeń Soboru Efeskiego i stanowi liturgiczny wyraz uznanej wówczas prawdy wiary. Wschodnie anafory w podobny sposób ukazują Maryję jako Matkę Boga. A. Fortescue zaznacza, że wspomnianie Maryi w liturgii było stosowane już przed Soborem Efeskim, a uroczyste ogłoszenie tytułu *Theotokos* spowodowało, że do istniejących tekstów liturgicznych przywołujących Maryję dołączono nowe określenie, rozwijając tym samym kult maryjny¹⁸.

Kolejny tytuł, jaki modlitwa Kanonu stosuje wobec Najświętszej Maryi Panny, to *semper Virgo*, czyli zawsze Dziewica. Tekst posiada ważne znaczenie dogmatyczne, gdyż stanowi historyczny dowód wiary Kościoła w dziewictwo Maryi zarówno przed, jak też po poczęciu Chrystusa. W ten sposób liturgia Kościoła staje się ważnym *locus theologicus*, z którego czerpie teologia dogmatyczna.

Wymieniane początkowo imię męczennika w związku z celebracją rocznicy jego śmierci, rozumianej jako dzień narodzin dla nieba, stosunkowo szybko zaczęto poszerzać o imiona kolejnych męczenników. W starożytnym Kościele szczególnym szacunkiem cieszyli się Apostołowie, uznawani

¹⁷ Por. B. NADOLSKI, dz. cyt., s. 271.

¹⁸ Por. A. FORTESCUE, dz. cyt., s. 331.

za filary i fundament Kościoła oraz męczennicy, których świadectwo życia i śmierci postrzegano w kategoriach wiernego i doskonałego naśladowania Chrystusa. To właśnie z tego powodu analizowana modlitwa odwołuje się przede wszystkim do wstawiennictwa Apostołów i męczenników.

Lista imion w obecnej postaci obejmuje dwie grupy świętych: odpowiednio 12 apostołów i 12 męczenników, prowadzonych przez Królową świętych. Analizując Kanon Rzymski można dostrzec bardzo podobną grupę w modlitwie *Nobis quoque*, gdzie w analogiczny sposób umieszczono imiona 7 męczenników i 7 męczennic, prowadzonych przez Jana Chrzciciela, o którym sam Chrystus powiedział, że jest największym spośród narodzonych z niewiast (por. Mt 11,11).

Szczegółowa analiza listy świętych w kanonie pozwala w przybliżeniu określić datę powstania tej modlitwy. Starożytny charakter *Communicantes* wyraża uwzględnienie tylko biblijnych imion świętych (w tym wypadku 12 Apostołów, których grono uzupełnia św. Paweł) oraz męczenników, którzy w okresie prześladowań ponieśli śmierć w Rzymie (jedynym wyjątkiem jest św. Cyprian – biskup, który zginął w Kartaginie) i już w pierwszych wiekach byli otaczani czcią przez wiernych. Znamienny jest fakt, że kult wyznawców, który rozpoczął się w IV wieku w konsekwencji zmian, jakie dokonały się w Kościele po edykcji cesarza Konstantyna, w kanonie nie znajduje jeszcze zastosowania. Honor i przywilej wynikający ze wspominania wewnątrz modlitwy eucharystycznej jest zarezerwowany tylko dla tych, którzy podjęli bohaterską walkę i złożyli w imię wierności Chrystusowi najwyższą ofiarę, to znaczy ofiarę własnego życia. Wspomniane okoliczności według Jungmanna świadczą o starożytnym pochodzeniu modlitwy *Communicantes*¹⁹

Szczegółowa analiza listy męczenników pozwala zauważyć, że jest to w pełni usystematyzowane dzieło. Lista uwzględnia hierarchiczny porządek: najpierw wymienia się imiona papieży (Linus, Klet, Klemens, Sykstus, Korneliusz), potem pojawia się biskup (Cyprian), diakon (Wawrzyniec) oraz męczennicy świeccy (Chryzogon, Jan, Paweł, Kosma i Damian). Jednocześnie można stwierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że pierwotna

¹⁹ Por. J.A. JUNGSMANN, dz. cyt., s. 404.

lista była znacznie krótsza, o czym świadczą najstarsze dokumenty. Zdaniem Jungmanna, który dokonuje rekonstrukcji oryginalnej listy, w *Communicantes* początkowo wymieniano Maryję, Piotra, Pawła, Sykstusa, Wawrzyńca, Korneliusza i Cypriana²⁰. Potem dodano Andrzeja, Jakuba, Jana, a następnie (ok. VI wieku) Tomasza, Jakuba i Filipa. Ostatnim etapem redakcji było uzupełnienie grona Apostołów tak, aby obejmowało ono Dwunastu.

W analizie listy 12 Apostołów na uwagę zasługuje nieobecność św. Macieja. Jego imię znalazło się jednak w drugiej modlitwie wstawienniczej (*Nobis quoque*), będącej paralełą *Communicantes*. Istnieją przypuszczenia, że w związku z redakcją pierwszej modlitwy wstawienniczej, niektórych świętych, otaczanych powszechnie czcią, umieszczono właśnie w modlitwie po konsekracji²¹.

Podobny proces musiał dokonać się w odniesieniu do listy męczenników. W VI wieku nastąpił rozwój czci oddawanej niektórym męczennikom, co w konsekwencji spowodowało włączenie do listy świętych Klemensa, Chryzogona, Jana, Pawła, Kosmy i Damiana. Redaktor wprowadzający te zmiany dołączył również imiona Linusa i Kleta, których wspomniano bardzo rzadko, a których włączenie do listy pozwoliło uzyskać symboliczną liczbę 12, na podobieństwo 12 Apostołów. Dzięki takim staraniom w kanonie uzyskano liczbę 24, odpowiadającą biblijnej liczbie 24 starców otaczających tron Boga (por. Ap 4,4). W zgodnej opinii historyków liturgii ostatecznej redakcji tej modlitwy dokonał Grzegorz Wielki (590-604)²².

Na przestrzeni kolejnych stuleci modlitwa *Communicantes* podlegała pewnym przeobrażeniom. Przede wszystkim do listy świętych, obejmującej Apostołów i rzymskich męczenników, zaczęto dodawać imiona innych świętych. Świadectwem potwierdzającym tego typu praktykę są galijskie manuskrypty, w których pojawiają się święci pochodzący z Galii (Hilary i Marcin) oraz święci, którzy odegrali wielką rolę w życiu Kościoła (Ambroży, Augustyn, Grzegorz i Hieronim). We wczesnym średniowieczu, wraz z rozwojem życia monastycznego, dołączano również św. Benedykta.

²⁰ Tamże.

²¹ Por. CH. BELMONTE, *Understanding the Mass. Its Relevance to Daily Life*, Princeton 1989, s. 159–160.

Por. J.A. JUNGSMANN, dz. cyt., s. 404.

Ponadto istnieją dokumenty potwierdzające uwzględnianie w kanonie lokalnych patronów (na przykład w diecezji Fulda dodawano św. Bonifacego). Niekiedy lista ta ulegała znacznemu wydłużeniu, czego dowodem jest manuskrypt z Rouen (XI w.), który zawiera dodatkową listę 23 świętych²³.

W odpowiedzi na praktykę dodawania imion świętych, papież Grzegorz III (731-741) dodał do *Communicantes* po imionach Kosmy i Damiana specjalne zdanie pozwalające wymieniać świętych, których święto (*dies natalitium*) jest właśnie obchodzone (*hodie solemnitatis in conspectu gloriae tuae celebratur*). Jednak w międzyczasie pojawił się w kręgach kościelnych sprzeciw wobec praktyki dodawania czegokolwiek do kanonu, co w konsekwencji spowodowało zaniechanie włączania dodatkowych imion. Ostatecznym usankcjonowaniem zasady stałości tekstu Kanonu Rzymskiego był mszał wydany po Soborze Trydenckim z polecenia papieża Piusa V w 1570 roku.

5. Struktura i dalszy rozwój modlitwy *Communicantes*:

Wnikliwe studium Mszału Rzymskiego pozwala zauważyć w tekście Kanonu zaskakujące teksty. Jednym z takich zagadkowych zapisów jest nagłówek poprzedzający modlitwę *Communicantes*, zatytułowany: *Infra actionem* (wewnątrz akcji, czyli w obrębie kanonu). Ten zapis stanowi zagadkę dla historyków liturgii, gdyż wszystkie modlitwy należące do kanonu rzymskiego odmawiane są *infra actionem*, czyli podczas kanonu. Dlaczego ten nagłówek jest właśnie w tym miejscu? A. Fortescue jako próbę wyjaśnienia podaje teorię, według której modlitwa *Communicantes* posiada zmienne części, przeznaczone na określone święta i uroczystości, które umieszczano w mszałach wśród prefacji. Kiedy prefację przestano uważać za element kanonu, powstała potrzeba, aby wyraźnie zaznaczyć, że *Communicantes* należy do modlitwy eucharystycznej. Stąd, na przykład podczas uroczystości Narodzenia Pańskiego, Mszał przewidywał własną prefację oraz *infra actionem* (wewnątrz kanonu) własne *Communicantes*. Ten nagłówek uznano następnie za właściwy i normatywny tytuł dla całej

²³ Tamże.

modlitwy i podawano go również wtedy, gdy modlitwa *Communicantes* zachowywała swoją niezmienną formę²⁴.

Dowodem potwierdzającym tego typu ewolucję jest zapis rubryki znajdującej się w średniowiecznych sakramentarzach i mszałach. Rubryka była pomocna z pewnością zwłaszcza wtedy, gdy *Communicantes* i dołączone do niej modlitwy zajmowały wiele miejsca (podobnie jak prefacje i oracje), przez co właściwe posługiwanie się nimi w trakcie Eucharystii wymagało od celebransa pewnej zręczności²⁵. Zredagowany po Soborze Trydenckim w 1570 roku *Missale Romanum* przejął zapis *infra actionem*, co konsekwentnie stosowano również w kolejnych wydaniach typicznych tego mszału w okresie potrydenckim.

Zmienne części przewidziane na określone dni w roku liturgicznym mają starożytnie pochodzenie, a ich istnienie potwierdzają rzymskie sakramentarze. Zmienne warianty na Zesłanie Ducha Świętego i Wniebowstąpienie występują już w Sakramentarzu Weroniańskim, ponadto informacji na ten temat dostarcza korespondencja papieża Wigiliusza z biskupem Profuturusem z Bragi (538 r.), w której papież akcentuje niezmienny charakter modlitwy eucharystycznej za wyjątkiem własnych części *Communicantes*²⁶.

Dołączona do modlitwy wstawka bardzo często przybiera formę anamnezy, w której liturgia Kościoła wspomina konkretne wydarzenie zbawcze, celebrowane danego dnia w misterium Eucharystii. W Mszałach Rzymskim z 1570 roku znajdują się następujące warianty zmiennej części *Communicantes*²⁷:

IN NATIVITATE DOMINI (w Boże Narodzenie aż do jego ósmego dnia, dnia oktawy włącznie):

Communicantes et diem sacratissimum (noctem sacratissimam) celebrantes quo (qua) beate Marie intemerata virginitas huic mundo edidit

²⁴ Por. A. FORTESCUE, dz. cyt., s. 331.

²⁵ Por. A. J. NOWOWIEJSKI, s. 826.

²⁶ Por. *Epistola ad Profuturum*, Patrologia Latina XLIX, 18.

²⁷ Autor artykułu korzysta z *Missale Romanum ex decreto sacrosancti concilii Tridentini restitutum*, poprawionego przez Benedykta XV w 1920 roku, wydanego w Nowym Jorku w 1944 roku.

Salvatorem sed et memoriam venerantes in primis eiusdem gloriose semper virginis Mariae Genetricis eiusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi:

IN EPIPHANIA DOMINI (w Epifanię Pańską i w ciągu jej oktawy):

Communicantes et diem sacratissimum celebrantes quo Unigenitus tuus in tua tecum gloria coeternus in veritate carnis nostre visibiliter corporalis apparuit sed et memoriam venerantes in primis gloriose semper virginis Mariae Genetricis eiusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi:

FERIA V IN COENA DOMINI (w Wielki Czwartek):

Communicantes, et diem sacratissimum celebrantes, quo Dominus noster Jesus Christus pro nobis est traditus: sed et memoriam venerantes in primis gloriose semper Virginis Mariae Genetricis eiusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi:

IN PASCHATE (od Wielkiej Soboty aż do soboty przed niedzielą przewodnią):

Communicantes, et diem sacratissimum (noctem sacratissimam) celebrantes Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi secundum carnem sed et memoriam venerantes in primis gloriose semper Virginis Mariae Genetricis eiusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi:

IN ASCENSIONE DOMINI (we Wniebowstąpienie Pańskie i w ciągu jego oktawy):

Communicantes et diem sacratissimum celebrantes quo Dominus noster unigenitus Filius tuus unitam sibi fragilitatis nostre substantiam in glorie tue dextera collocavit sed et memoriam venerantes in primis gloriose semper Virginis Mariae Genetricis eiusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi:

IN PENTACOSTE (od wigilii Zesłania Ducha Świętego aż do następnej soboty włącznie):

Communicantes et diem sacratissimum Pentecostes celebrantes quo Spiritus Sanctus Apostolis innumeris linguis apparuit sed et memoriam

venerantes in primis gloriose semper Virginis Mariae Genetricis eiusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi:

Zakończenie listy świętych: *et omnium sanctorum Tuorum* (i wszystkich Twoich świętych) zaczerpnięte jest z liturgii antiocheńskiej. Anafora Dwunastu Apostołów zawiera bowiem modlitwę analogiczną w stosunku do *Communicantes* Kanonu Rzymskiego:

Obchodząc specjalnie pamiątkę Bogarodzicy zawsze Dziewicy, świętych Apostołów, świętych proroków, świętych męczenników jaśniejących chwałą zwycięstwa i wszystkich świętych, którzy byli miłymi Tobie, przez ich modlitwę i wstawiennictwo zachowaj nas od zła, a twoje miłosierdzie niech będzie nad nami na tym świecie i na drugim²⁸.

Modlitwa *Communicantes* zamyka sekcję Kanonu, obejmującą tak zwane modlitwy wstawiennicze. W zakończeniu tej modlitwy pojawia się doksologia *Per Christum Dominum nostrum* (Przez Chrystusa Pana naszego), która występuje w kanonie rzymskim na zakończenie 5 modlitw. Po raz pierwszy pojawia się właśnie na końcu *Communicantes*. Wspomniana formuła podkreśla chrystologiczny charakter analizowanej modlitwy: prośba o opiekę jest kierowana ze względu na zasługi i modlitwy świętych – przez Jezusa Chrystusa. W średniowiecznych manuskryptach (począwszy od IX w.) do doksologii dołączono również aklamację *Amen*, będącą potwierdzeniem i pieczęcią tej prośby. Aklamacja ta w XII wieku stała się obowiązująca we wszystkich chrystologicznych konkluzjach Kanonu.

Za sprawą ruch neogallikańskiego, dążącego do odnowy liturgii przed Soborem Watykańskim II, akcentowano teologiczne znaczenie tego *Amen* i wymagano, aby było wymawiane głośno przez całe zgromadzenie. W ten sposób podjęto próbę powrotu do źródeł liturgii rzymskiej, kiedy w starożytności chrześcijańskiej *Amen* na końcu modlitwy eucharystycznej

²⁸ Por. B. NADOLSKI, dz. cyt., s. 272.

stanowiło wyraz wiary całego zgromadzenia, a zarazem formę potwierdzenia zanoszonego do Boga dziękczynienia.

6. Zmiany dokonane przez Jana XXIII i posoborową reformę

Kolejną formę tej modlitwie w liturgii rzymskiej nadał papież Jan XXIII w 1962 roku, dołączając do listy świętych świętego Józefa – Obłubieńca Najświętszej Dziewicy. Bezpośrednim czynnikiem poprzedzającym tę decyzję była prośba Konferencji Episkopatu Kanady. Motywem tego postulatu było pragnienie, aby poprzez liturgię Kościoła podkreślić związek Maryi z Józefem nie tylko w czasie ich ziemskiego życia, ale również w perspektywie tajemnicy zbawienia. Zmiana ta wywołała pewne zakłopotanie, gdyż stała się czytelnym sygnałem, że tekst Kanonu może podlegać zmianom. Tym samym Jan XXIII rozpoczął dyskusję w Kościele na temat możliwości dalszych zmian w liturgii rzymskiej, co po zakończeniu Soboru Watykańskiego II stało się konkretną rzeczywistością.

Ostatnia rewizja tej modlitwy pozwoliła na opuszczenie kończącej doksologii (*Per eundem Christum Dominum nostrum*), podobnie jak w pozostałych modlitwach wchodzących w skład Kanonu Rzymskiego. Tego typu redakcja była podyktowana próbą nadania kanonowi zwartej formy tak, aby struktura modlitwy eucharystycznej stanowiła integralną całość. Dzięki temu doksologia *Per ipsum* na zakończenie modlitwy eucharystycznej otrzymała szczególne znaczenie, podobnie jak odpowiedź całego zgromadzenia, wyrażająca się poprzez aklamację *Amen*.

Drugą zmianą w posoborowym mszale w odniesieniu do modlitwy *Communicantes* jest umieszczenie w nawiasie imion świętych (począwszy od Apostoła Jakuba), a tym samym uznanie tej listy za fakultatywną. Jednak, biorąc pod uwagę kontekst historyczny oraz argumenty teologiczne, należy podkreślić, że pomijanie imion świętych podczas celebracji eucharystycznej nie powinno stać się normą. Nawet jeśli szczególne racje sugerują skorzystanie w konkretnych okolicznościach z tej możliwości i pominięcie imion świętych, to jednak z uwagi na zasadę *lex orandi – lex credendi* należy pamiętać, że eucharystyczne teksty wyrażają wiarę Kościoła i dlatego wspomnianie świętych w liturgii jest bardzo ważne dla wszystkich zgromadzonych na Eucharystii.

7. Poszczególne warianty zmiennej części *Communicantes* w posoborowym Mszałe Rzymskim:

Odnowiony po Soborze Watykańskim II i wydany z polecenia Pawła VI Mszał Rzymski zawiera wiele zmiennych form pierwszej części modlitwy *Communicantes*. Te zmienne formy, dostosowane do poszczególnych uroczystości w roku liturgicznym, konsekwentnie zachowano również w kolejnych edycjach typicznych Mszału (1975 i 2002). W Mszałe Rzymskim dostosowanym do zwyczajów diecezji polskich brzmią one następująco:

W NIEDZIELE: (Odmawia się w niedziele, w które nie wypada inne wspomnienie)

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy pierwszy dzień tygodnia, w którym Jezus Chrystus zmartwychwstał i zesłał na Apostołów Ducha Świętego,

W UROCZYSTOŚĆ NARODZENIA PAŃSKIEGO I PRZEZ OKTAWĘ:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy (świętą noc) święty dzień, (w której) w którym Najświętsza Maryja Dziewica wydała na świat Zbawiciela,

W UROCZYSTOŚĆ OBJAWIENIA PAŃSKIEGO:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy święty dzień, w którym Twój Syn Jednorodzony, równy Tobie w wiecznej chwale, ukazał się nam jako prawdziwy człowiek,

OD MSZY WIGILII PASCHALNEJ DO 2 NIEDZIELI WIELKANOCNEJ:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy (świętą noc) święty dzień Zmartwychwstania naszego Pana Jezusa Chrystusa,

W UROCZYSTOŚĆ WNIEBOWSTĄPIENIA PAŃSKIEGO:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy święty dzień, w którym nasz Pan, Twój Syn Jednorodzony, wyniósł do chwały po Twojej prawicy zjednoczoną ze sobą ludzką naturę,

W NIEDZIELĘ ZESŁANIA DUCHA ŚWIĘTEGO:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy święty dzień Pięćdziesiątnicy, w którym Duch Święty zstąpił na Apostołów pod postacią ognistych języków,

W ŚWIĘTO OFIAROWANIA PAŃSKIEGO:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy dzień, w którym Twój Syn Jednorodzony, Światłość ze Światłości, został przedstawiony w świątyni,

W UROCZYSTOŚĆ ZWIASTOWANIA PAŃSKIEGO:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy dzień, w którym Twój Syn Jednorodzony przyjął ciało z Maryi Dziewicy i stał się człowiekiem,

W ŚWIĘTO PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy dzień, w którym objawiłeś chwałę Twojego Syna,

W ROCZNICĘ KONSEKRACJI WŁASNEGO KOŚCIOŁA:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy dzień poświęcenia tej świątyni, w którym przyjąłeś ją na własność i napemniłeś swoją obecnością,

W UROCZYSTOŚĆ NARODZENIA ŚW. JANA CHRZCICIELA:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy dzień narodzenia świętego Jana Chrzciciela, który przygotował drogę Twojemu Synowi,

W UROCZYSTOŚĆ WNIEBOWZIECIA NMP:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy dzień, w którym została wzięta do nieba Niepokalana Dziewica,

W UROCZYSTOŚĆ NIEPOKALANEGO POCZĘCIA NMP:

Zjednoczeni z całym Kościołem, uroczyste obchodzimy dzień, w którym została poczęta bez grzechu pierwородnego Maryja, wybrana na Matkę Zbawiciela,

8. Implikacje eklezjalne

Analiza modlitwy *Communicantes* prowadzona pod kątem teologicznym pozwala dostrzec dogmatyczne implikacje, wynikające z tej modlitwy. Dotyczą one przede wszystkim eklezjologii, gdyż Kanon Rzymski ukazuje Kościół w szerokim kręgu, wykraczającym poza widzialny obszar i obejmującym również wspólnotę świętych.

Wspominając Najświętszą Dziewicę Maryję i Świętych, Kościół katolicki uwzględnia swoją historię, sięgając w pewien sposób do samego początku. W ten sposób Oblubienica Chrystusowa ogarnia swoje członki przebywające w chwale niebieskiej, by je zgromadzić wokół ołtarza, na którym dokonuje się Ofiara Nowego Przymierza. Kościół, cofnąwszy się do swych początków, potwierdza nieprzerwaną jedność tradycji, hierarchii i doktryny wiary – skarbu otrzymanego od Założyciela, Jezusa Chrystusa, przechowanego i wyjaśnianego przez Apostołów, Jego wiernych uczniów. Kościół wojujący chce wymienianych świętych uczynić świadkami eucharystycznej Ofiary. Tym samym liturgia rzymska podkreśla jedność i integralność Kościoła na przestrzeni wieków, w całej linii rozwojowej.

W refleksji poświęconej pierwszej modlitwie eucharystycznej J. Ratzinger wskazuje na pewną osobliwość: Kanon mówi nie tylko o Bogu i Chrystusie, Jego śmierci i zmartwychwstaniu, lecz również o ludziach: Sykstusie, Klemensie, Cyprianie i tym samym pozwala dołączyć tu imiona ludzi, których kochaliśmy i którzy przed nami przeszli do innego świata²⁹ Odwołując się do tekstu modlitwy *Communicantes* J. Ratzinger pisze:

Możemy wspomnieć tych, którym dziękujemy, albo z którymi chcemy dźwigać ich ciężar (...) Ma to swoją bardzo prostą przyczynę. Jest tylko jeden Chrystus. Tam, gdzie celebrowane jest Eucharystię, On jest cały. Dlatego nawet w najuboższym wiejskim kościółku podczas sprawowania Eucharystii uobecnia się cała tajemnica Kościoła, jej żywe Centrum – Pan. Ale właśnie ten cały Chrystus jest tylko jeden. Dlatego możemy Go mieć tylko razem

²⁹ Por. J. RATZINGER, *Bóg jest blisko nas. Eucharystia: centrum życia*, Kraków 2002, s. 58–59.

ze wszystkimi innymi ludźmi. On jest tym samym Chrystusem tutaj, w Rzymie, Ameryce, Australii czy w Afryce. Ponieważ jest tylko jeden, możemy Go przyjmować tylko w jedności. Tam, gdzie się sprzeciwiamy się jedności, nie spotkamy Go. Z tego powodu każda Uczta eucharystyczna ma strukturę Komunii, Komunii nie tylko z Panem, lecz także z całym stworzeniem i ludźmi wszystkich miejsc i czasów. Do naszej duszy na nowo powinniśmy przyjąć również to, że nie możemy przystępować do komunii z Panem, nie robiąc tego między sobą; że przystępując do Niego, musimy na nowo zbliżyć się do siebie, wspólnie tworzyć jedność (...). Święto Eucharystii bowiem to nie tylko spotkanie nieba i ziemi, lecz spotkanie Kościoła wczoraj z Kościołem dzisiejszym, spotkanie Kościoła tu z Kościołem tam. Eucharystia zakłada widzialne wejście w widzialną i dającą się nazwać jedność. Imiona papieża i biskupa świadczą o tym, że świętujemy prawdziwie jedną Eucharystię Jezusa Chrystusa, którą możemy przyjąć tylko w jednym Kościele³⁰.

Thierry Maertens z kolei podkreśla, że *Communicantes* wyraża świadomość wspólnoty chrześcijańskiej zgromadzonej wokół celebransa, która, będąc w jedności, spełnia czyn eklezjalny³¹. Tak więc kanon akcentuje jedność zgromadzonych i ukazuje Eucharystię jako widzialny znak jedności. Jest to zarazem ta sama Eucharystia, w której uczestniczyli święci Apostołowie i męczennicy.

Gdy przy ołtarzu Pańskim modlimy się Kanonem Rzymskim, używamy tekstu, za którym stoi wiara pokoleń, od starożytności aż do naszych czasów, dlatego posługując się tą modlitwą eucharystyczną doznajemy umocnienia wiary oraz doświadczamy powszechności Kościoła³². Stąd wyliczanie imion świętych w modlitwie eucharystycznej ma głębokie znaczenie zarówno w kontekście historycznym, jak również eklezjalnym i dogmatycznym.

³⁰ Tamże.

³¹ POR. T. MAERTENS, *Pour une meilleure intelligence de la prière eucharistique*, Brugia 1963, s. 71–75.

³² POR. M. ZACHARA, *Msza święta. Liturgiczne ABC*, Warszawa 2006, s. 105.

9. Implikacje eschatologiczne

Modlitwa *Communicantes* zawiera także konkretne implikacje eschatologiczne. Zwrócił na nie uwagę Joseph Ratzinger w przemówieniu wygłoszonym z okazji 400-lecia seminarium duchownego w Würzburgu:

Liturgia dlatego właśnie jest piękna, że nie jesteśmy sami jej aktorami, lecz wkraczamy w coś większego od siebie, co nas ogarnia i przyjmuje na własność. Raz jeszcze chciałbym przypomnieć Kanon mszy rzymskiej: w *Communicantes* wyróżnia się imiona 24 świętych, będących domyślnym odpowiednikiem 24 Starców, którzy według obrazu Apokalipsy w liturgii niebios otaczają tron Boga. Wszelka liturgia jest liturgią kosmiczną, wyjściem z naszych mizernych grupek w wielką wspólnotę, obejmującą niebo i ziemię. To właśnie nadaje jej rozległość, szeroki oddech. To właśnie z każdej liturgii czyni święto. To sprawia, że nasze milczenie jest czymś bogatym, a zarazem każe nam poszukiwać owego twórczego posłuszeństwa, które pozwala nam włączyć swoje głosy w chór wieczności³³.

Modlitwy wstawiennicze wyrażają prawdę, że Eucharystia jest sprawowana w zjednoczeniu zarówno z całym Kościołem niebiańskim, jak i ziemskim oraz że ofiarę składamy za Kościół i za wszystkich jego członków żywych i umarłych, którzy zostali powołani do udziału w odkupieniu i zbawieniu, jakie Chrystus im wysłużył przez swoje Ciało i Krew³⁴.

W ten sposób wspólnota wierzących może odkryć poprawne rozumienie Eucharystii i pogłębić uczestnictwo w misterium Męki i Zmartwychwstania Chrystusa. Uczestnictwo we Mszy świętej jest jednocześnie uczestnictwem w liturgii niebiańskiej. Bez względu na wielkość konkretnego zgromadzenia eucharystycznego liturgia jest zawsze wykonywaniem kapłańskiego urzędu Jezusa Chrystusa i oznacza uczestnictwo w liturgii niebios, w której tron Baranka otaczają rzesze zbawionych i świętych.

³³ J. RATZINGER, *Nowa pieśń dla Pana. Wiara w Chrystusa a liturgia dzisiaj*, Kraków, 1999, s. 273.

³⁴ Por. OWMR 79.

10. Implikacje pastoralne

Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego stwierdza, że **pierwszą Modlitwą eucharystyczną** można odmawiać zawsze, a zwłaszcza w dni mające własne „Zjednoczeni z” (*Communicantes*), w święta Apostołów i Świętych, których imiona wspomina się w tekście tej modlitwy; wskazane jest również stosowanie tej modlitwy w niedziele, jeśli racje duszpasterskie nie zalecają wyboru trzeciej Modlitwy eucharystycznej³⁵.

Niestety, mimo tego zalecenia Kanon Rzymski jest przez wielu duchownych traktowany z niechęcią i stosowany bardzo rzadko. Jest wiele przyczyn takiej sytuacji, wśród których można wskazać długość tekstu, brak wrażliwości na piękno liturgii, rozbudowaną strukturę Kanonu (którą uważa się za zbyt skomplikowaną), czy też archaiczność niektórych imion świętych wymienianych w *Communicantes*.

Tymczasem w liturgii, podobnie jak w modlitwach prywatnych, posługujemy się wielokrotnie dawnymi tekstami, co pozwala przekraczać ograniczone ramy naszego własnego doświadczenia³⁶. Stąd papież Benedykt XVI apelując o szacunek dla liturgicznego dziedzictwa, jakie istnieje w Kościele katolickim podkreśla, że:

w dziejach liturgii występują rozwój i postęp, ale nie ma żadnego zerwania. To, co dla poprzednich pokoleń było święte, również dla nas pozostaje święte i wielkie i nie może być nagle całkowicie zakazane lub, tym bardziej, uznane za szkodliwe. Wszystkim wyjdzie na dobre zachowanie bogactw, które wzrastały w wierze i modlitwie Kościoła, i przyznanie im należytego miejsca³⁷

³⁵ Tamże 365.

³⁶ Por. M. ZACHARA, *dz. cyt.*, s. 105.

³⁷ BENEDYKT XVI, List do wszystkich biskupów świata dotyczący motu proprio *Summorum Pontificum* (7 VII 2007). Źródło: <http://www.kielce.opoka.org.pl/?mod=doc&cat=1&id=75>

Summary

COMMUNICANTES AS AN INTEGRAL ELEMENT OF ROMAN CANON – HISTORY AND THEOLOGY

This paper is an attempt to show genesis, stages of development and theological contents of the prayer *Communicantes*. At the same time the analysis performed in this paper presents an opportunity to better knowledge of the Roman Canon that from the period of Christian antiquity till 1970 was the only Eucharistic prayer of Roman Liturgy. The Roman Canon is now incorporated (among other anaphors) into the Roman Missal renewed by decree of the Second Vatican Ecumenical Council, but it still occupies a privileged place as “the first Eucharistic Prayer” However, in liturgical *praxis* the Roman Canon is unfortunately underestimated, even neglected. Present analysis is intended to be helpful in discovering of a great richness concealed in this old and honoured prayer of the Church. In particular this refers to the prayer *Communicantes* which has been analysed above.